

GEOLOGIE, INDUSTRIELE ARCHEOLOGIE EN MUSEOLOGIE

J.A.M. Finger*

Geologische voorkomens zijn van groot belang geweest voor de staatkundige en economische ontwikkeling van vele culturen. Volkeren die leefden in gebieden waar delfstoffen voorkwamen én tevens de techniek beheersten om deze te winnen en te bewerken, verwierven rijkdom en macht.

Vooraf vuursteen, klei en metaalertsen waren de belangrijkste delfstoffen die verwerkt werden tot gebruiksvoorwerpen, sieraden en wapens.

Bodemschatten die gebruikt werden om (voor een bepaalde periode) onoverwinnelijke wapens te fabriceren kunnen aanleiding zijn geweest tot veroveringen en gebiedsvergroting. Zelfs het uitroeien van hele volkeren kan een direct gevolg zijn geweest van nieuwe bodemvondsten.

Ook de economische waarde van de (tot produkt of halfprodukt verwerkte geologische grondstoffen, was van grote invloed op de macht en de positie van de streek waarin zij voorkwamen. Kortom voor de ontwikkeling van een gebied is een gedegen kennis van de bodem een belangrijk gegeven. De door de plaatselijke bevolking gebruikte delfstoffen waren veelal aanleiding tot een concentratie van activiteiten, die op hun beurt tot de industrialisatie van hele gebieden hebben geleid. Deze industriële activiteiten worden in vele gevallen ook dan nog voortgezet als de grondstof uit de eigen bodem uitgeput raakt, of door de hogere kwaliteitseisen en andere produktiemethoden minder geschikt is. De invoer van grondstoffen of halffabrikaten voorziet dan in hetgeen de eigen bodem niet meer kan leveren.

INDUSTRIELE ARCHEOLOGIE

De industriële archeologie houdt zich met name bezig met de materiële overblijfselen van de geïndustrialiseerde samenleving. Een viertal

momenten zijn in deze industrialisatie te onderkennen:

- In eerste instantie waren de stoomtechniek, de ijzer- en textielindustrie de stuwende krachten.

- Later versnelde het samengaan van wetenschap en techniek de opeenvolging van veranderingen in het inmiddels geïndustrialiseerde deel van Europa.

- Na de tweede wereldoorlog zijn het vooral de "big-science" projecten in bewapening, communicatie en ruimtevaart die voor een versnelling van de vernieuwingen zorgen.

- Ook in de huidige tijd gaan de ontwikkelingen door. Een nieuwe technische revolutie is reeds aan de gang. Informatika, biotechnologie, micro-elektronika en materiaaltechnologie zijn hiervan de motoren.

Terugkijken in deze lange reeks van ontwikkelingen en veranderingen is boeiend en leerzaam. De confrontatie met historische/technische artefacten, theorieën of gebeurtenissen is opwindend en imponerend, vooral door wat mensen kunnen en waartoe ze op hun hoogtepunten in staat zijn.

De geschiedenis van de techniek, de kennis ervan en haar materiële overblijfselen zijn echter ook belangrijke ankers in een tijd waarin vernieuwingen elkaar in een nauwelijks te volgen tempo verdringen.

Reeds in de negentiende eeuw merkte een tijdgenoot op: "Alle tradities zijn verbruikt, alle geloven versleten en hiertegenover staat dat het nieuwe programma nog niet klaar is".

In een periode van desoriëntatie en desintegratie zijn de restanten uit het verleden belangrijke hoekstenen. Het industrieel erfgoed vertolkt een wezenlijke functie als schakel tussen het heden en het verleden en maakt daarmee een zicht op de toekomst mogelijk.

In toenemende mate erkennen wij de betekenis van het industrieel erfgoed, maar tegelijkertijd dient zich de complexiteit van de materie aan. Het industrieel erfgoed is zeer divers en om-

*J.A.M. Finger, directeur Mijnmuseum Rolduc.
Heyendahliaan 80
6464 EP Kerkrade
tel. 045-457138

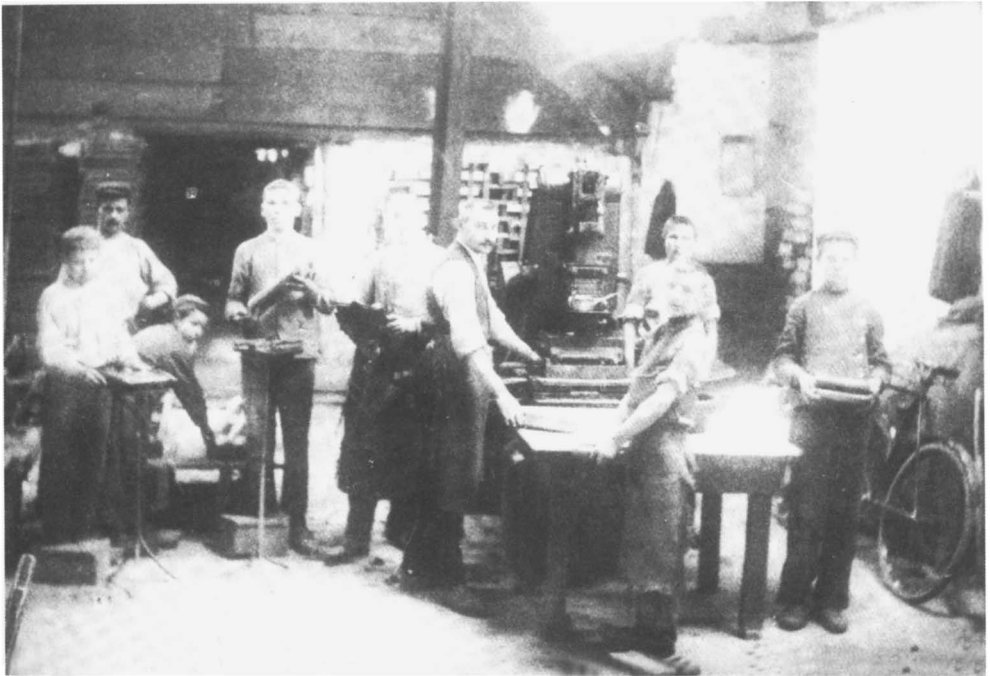

Fig. 1. Dakpannen-fabricage in een der Tegelse bedrijven, ca. 1910. Foto uit de particuliere verzameling van Drs. P.J.M. Teeuwen, Venlo.

Fig. 2. IJzergieterij van de gebroeders Doesborgh te Tegelen, 1928. Foto uit: "Limburg in Beeld".

vangrijk en roept al direkt een aantal vragen op.

Om te beginnen: Wat behoort tot het terrein van de industriële archeologie en hoe bakenen we dat af? De verleiding is groot om deze alom bekende discussie op te pakken, maar dat doet mij tevens aan een opmerking denken die in het eerste nummer van het Nederlands tijdschrift "Industriële archeologie" te lezen was. Hierin werd gesteld: "De discussie betreffende de inhoudsbepaling van het begrip Industriële Archeologie duurt nog steeds voort. Het leek ons echter beter toe niet langer op het einde daarvan te wachten maar aan het werk te gaan."

Hierbij sluit ik mij graag aan, maar hoé moeten wij dan aan het werk gaan, waar richten wij onze aandacht op, hoe bakenen wij het werkterrein af?

De term industriële archeologie doet ons al snel denken aan dé industriële revolutie die in Engeland begonnen is, in zeg maar de eerste helft van de achttiende eeuw. Inderdaad houdt de industriële archeologie zich vooral bezig met de achttiende eeuw en daarna, mede natuurlijk omdat uit die recente periode meer is overgebleven. Ook lijkt de term Industriële Archeologie het werkgebied te begrenzen op vooral de technische aspecten. Terwijl ik zo graag wil meehelpen een brug te slaan door te laten zien waar de moderne techniek vandaan komt, hoe zij tot stand gekomen is, wat zij voor het dagelijks leven heeft betekend en dat nog doet en ook hoe zij doorwerkt op allerlei maatschappelijke gebieden.

Derhalve mogen wij ons niet blind staren op Engeland, de bakermat van de Industriële Revolutie en van de industriële archeologie, wanneer we het werkterrein van deze discipline willen afbakenen.

Om het aandachtsgebied in bovengenoemde zin te verruimen lijkt het mij beter de sporen van de "homo faber" (de werkende, daarbij techniek gebruikende en zich verder ontwikkelende mens) te volgen.

Een van de eersten die de homo-faber ontmoet is de "gewone" archeoloog, die zich immers regelmatig bezighoudt met oude technieken en industriële processen. De ontmoeting vindt plaats in de Maasvallei, van oudsher een centrum van bedrijvigheid.

Archeologisch onderzoek en de daadwerkelijke blootlegging van de vuursteenmijnen in Rijckholt brachten een van de oudste vormen van industriële productie aan het daglicht.

Vervolgens is het opnieuw de archeoloog die wijst op vroege vormen van industriële aktivi-

teiten in: de Romeinse tijd, de middeleeuwen en kort daarna.

Vooraf het pottenbakken, het glasblazen als ook het fabriceren van wapens zijn hiervan de belangrijkste disciplines.

In de achttiende en negentiende eeuw wisselden de industriële aktiviteiten in Limburg nogal eens, zowel wat omvang en intensiteit betreft, alsook van grondstof en eindprodukt. Toch zien wij steeds weer het gebruik van de bodemschatten die Limburg rijk is, als de belangrijkste grondstoffen voor deze industrieën. Vuursteen, klei, bruinkool, steenkool, zand en grind, ijzeroer, mergel, veen enz. boden een groot aantal mogelijkheden tot exploitatie en industrialisatie.

Daarnaast zijn er een aantal industrieën voortgekomen uit de bewerking van agrarische produkten, de chemische bewerking van o.a. steenkool en industrieën waar water verwerkt of gebruikt wordt zoals de bierbrouwerijen of de papierindustrie. Het voert te ver om hiervan een uitgebreide opsomming te geven.

Door onderzoek te kunnen verrichten in het hiervoor genoemde werkterrein bevinden wij ons in een bevoorrechte positie, wij ontmoeten hierbij de homo-faber.

Rest ons nu nog de vraag: "Hoe kunnen wij anderen hiervan in kennis stellen? Op welke wijze ontsluiten en presenteren wij de opgedane kennis, zodat velen een prikkel ervaren waardoor zij zich voor deze materie gaan interesseren en er in verdiepen?"

MUSEOLOGIE

Behoud om behoud is zinloos, verzamel niet alleen om te verzamelen, maar vooral om te presenteren.

In het bovenstaande liggen twee van de belangrijkste museale taken opgesloten, namelijk:

- de bewaarfunktie; het verzamelen, het bestuderen en het behoud van de kollektie,
- de presentatie; de relatie tussen de kollekties en het publiek.

Sinds de belangstelling voor ons industrieel erfgoed toeneemt is het aanbod van kollekties alsook de melding van het te beschermen roerend industrieel erfgoed sterk gestegen. Kleinere musea die hun bibliotheek jaarlijks met tientallen meters zien groeien en hun kollekties in de toch al overvolle depots steeds groter zien worden zijn geen uitzondering.

Hoewel er sinds geruime tijd veel aandacht uit gaat naar ons industrieel erfgoed, bestaat er

Fig. 3. "Pungel"-wassen in mijnwerkersgezin.

Fotocollectie Mijnmuseum.

nog geen traditie op het gebied van selectie en behoud zoals bij de archieven. Vandaar dat de formulering van operationele selectiekriteria en de afbakening van de verzamelingsgebieden een eerste vereiste is om te komen tot een verantwoorde selectie.

Om dit probleem enigszins het hoofd te bieden dienen er afspraken gemaakt te worden over de aandachtsgebieden en het acquisitie-beleid. Er dient in een strenge systematische samenhang verzameld te worden, zodat doublures vermeden en lacunes opgevuld worden. Een basis-registratie van de bestaande industrieel archeologische kollekties is hierbij een noodzaak, daarnaast kan een centrale registratie van deze gegevens eveneens van groot nut zijn.

Ons roerend ergoed betreft naast de materiële overblijfselen van de geïndustrialiseerde samenleving ook immateriële zaken zoals: herinneringen, overleveringen, vakkennis, terminologie, nomenklatuur, de invloeden van de techniek op de mens en de samenleving, het sociale leven van de arbeider en zijn gezin, maatschappelijke veranderingen enz.

De presentatie van dit industrieel erfgoed zal geen eenvoudige taak zijn.

Voor al bestaat tussen de wereld van techniek en de wereld van de kunst en kunstnijverheid, te overbruggen is een van de belangrijkste museale taken. Want de wereld van de industriële archeologie moet niet een reservaat zijn voor een handjevol (met permissie) stoomfanaten, maar dient ook voor niet-deskundigen toegankelijk gemaakt te worden. Waarbij een aantrekkelijke presentatie drempelverlagend zal zijn.

Technologie zit overal, ook in de meest verheven omgevingen. Alleen is deze technologie niet meer zo doorgrondelijk als vroeger.

Allerlei simpele handelingen, waar de spierkracht van hele legers dienstboden, knechten

of arbeiders, maar ook van paarden en honden voor nodig waren, zijn allengs gemechaniseerd. Als we zien over hoeveel verbrandings- en elektromotoren het gemiddelde Nederlands huisgezin beschikt, dan kunnen we gerust stellen dat er in elk huis zo'n dertig tot veertig slaven voor ons gereed staan. Maar die slaven zijn wel onzichtbaar, verstopt in mixers, stofzuigers, wasmachines enz. waar de doorsneegebruiker geen controle over heeft. Ze doen het of ze doen het niet. Gaan we verder en belichten onder dezelfde voorwaarden bv. de micro-elektronika en de biotechnologie dan wordt het doorzicht in het hoe en wat steeds moeilijker voor ons gebruikers.

Het is de vervreemdende "Black box"-ervaring met de computers en de chips, die de belangstelling naar oude technieken doet toenemen. Er is naar mijn indruk dan ook, mede daardoor, een groeiend verlangen naar begrijpelijke technologie, waar oorzaak en gevolg duidelijk op elkaar aansluiten.

Daar waar het handwerk van de klompenmaker of de stoelenmaker op de voet te volgen zijn of de mechanische technologie tandwiel voor kamwiel, voor wormwiel opgediend wordt ligt veelal de publieke belangstelling.

Een tweede en volgens mij belangrijkste reden waardoor de industriële archeologie op een stijgende publieke belangstelling kan rekenen ligt in het menselijke aspect dat er óók aanzit. Want het gaat niet alleen om de bouten en de moeren, maar ook, heel nadrukkelijk, om de mensen die die bouten en moeren maakten en gebruikten.

De verhulling van de hedendaagse technologie deed de belangstelling naar het wel en wee van de "homo faber" toenemen. Laten wij dan ook streven naar een presentatie van ons industrieel erfgoed en onze hedendaagse technologieën waarin de mens en zijn omgeving centraal staan, waardoor het duidelijk wordt dat het de mens is die de techniek maakt, beheerst en toepast.

